

14-15; Toktamış Ateş, "Son Büyük Hocalardan-
dır", *İktisat Dergisi*, sy. 224-225, İstanbul 1983, s.
6-8; Aydın Uğur, "XIX. Yüzyıl Alman Tarih Fel-
sefesi Geleneği ve Bir Türk Bilim Adamı: Prof.
Sabri Ülgener", *Toplum ve Bilim*, sy. 23, İstan-
bul 1983, s. 127-132; Şerif Mardin, "Aydınlar
Konusunda Ülgener ve Bir İzah Denemesi / Pro-
fessor Ülgener and Turkish Intellectuals", a.e.,
sy. 24 (1984), s. 9-16; Orhan Tuna, "Tarihte Dar-
lık Buhranları ve İktisadi Muvazenesizlik Mese-
lesi", *Yeni Gözlem*, sy. 12 (1984), s. 9-10; Ercan
Eren, "Prof. Dr. Sabri Ülgener ve Yöntem Sorun-
ları", *İktisat Dergisi*, sy. 252, İstanbul 1985, s. 3-
12; İFM (Prof. Dr. Sabri F. Ülgener'e Armağan),
XLIII/1-4 (1987), tür.yer.; Hacı Bayram Kaçmazoğ-
lu, "İktisadi Düşünce Tarihimize Ülgener'in Kat-
kılan", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakül-
tesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, sy.
21, Erzurum 1995, s. 205-212; Kadir Koçdemir,
"İlmiyle Alim, İrfanıyla Arif: Ülgener", *Türkiye
Günlüğü*, sy. 51 (1998), s. 107-116; Dursun Ayan,
"Sabri F. Ülgener'in Türk Düşünce Kültüründeki
Yeri", *Doğu Batı*, sy. 12, Ankara 2000, s. 157-
191.

AHMET GÜNER SAYAR

ÜLKEN, Hilmi Ziya

(1901-1974)

Son dönem
Türk bilim ve fikir adamı.

İstanbul'da doğdu. Babası kimyager
Mehmed Ziya, annesi Müşfiğe Hanım'dır.
Orta öğrenimini İstanbul Sultânisi'nde (İs-
tanbul Erkek Lisesi) tamamladı. 1921'de
Mülkiye'den mezun oldu. Çeşitli şehirler-
de öğretmenlik ve memurluk yaptı. 1933'te
yeni kurulan İstanbul Üniversitesi'ne
Türk medeniyeti doçentliğine tayin edildi;
ardından araştırma yapmak üzere Ber-
lin'e gönderildi. Döndüğünde üniversitede
Türk tefekkür tarihi, mantık, değerler te-
orisi, İslâm felsefesi, ahlâk, sistematik fel-
sefe ve sosyoloji okuttu. 1941'de profesör-
lüğe yükseltildi. 1949'da Ankara Üni-
versitesi İlahiyat Fakültesi'ne geçti; bu fakülte-
de emekli oluncaya kadar mantık ve sis-
tematik felsefe kürsüsünde ders verdi.
1957'de kendisine ordinaryüs profesörlük
unvanı verildi. 1968'de açılan Ankara Üni-
versitesi Eğitim Fakültesi'nde eğitim ve
ilim felsefesi okuttu. 1971'de yaş haddin-
den emekli oldu, ancak İlahiyat Fakülte-
si'ndeki görevini 1973 yılına kadar sürdür-
dü. 5 Haziran 1974'te İstanbul'da vefat
etti. İlmî faaliyetlerinin yanı sıra edebiyat,
resim ve hat çalışmaları da yapan Hilmi
Ziya Ülken Fransızca, İngilizce, Almanca
ve Arapça biliyordu. 1923-1924 yıllarında
bir grup arkadaşıyla birlikte *Mihrab* ve
Anadolu Mecmuası'nı çıkarmış; *Der-
gâh*, *Türk Yurdu*, *Ülkü*, *Hareket*, *İstan-
bul*, *Kültür Haftası*, *Millî Mecma*, *Şar-
kıyat Mecmuası*, *Türk Düşüncesi*, *Türk*

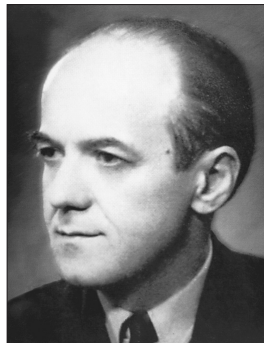
Folklor Araştırmaları, *Türkiyat Mec-
muası* ve imtiyaz sahibi olduğu *Galata-
saray* dergisiyle *Mülkiye* dergisinde ya-
zılar yazmıştır. 1927'de *Felsefe ve İçti-
maiyyat* dergisini çıkarmış, *İnsan* dergi-
sini 1938'den 1943'e, *Sosyoloji Dergisi*
adlı yıllığı 1960 yılına kadar yayımlamıştır.
1937'den sonra çok sayıda ulusal ve ulus-
lar arası bilimsel toplantıya katılmıştır.
1918-1920 yılları arasında karakalem, 1940-
1945 arasında yağılı boya, 1967-1970 ara-
sında kompozisyon çalışmaları yapmış ve
bunları sergilemiştir.

Hilmi Ziya Ülken'e göre felsefenin tem-
el konusu varlıktır; hakikat ve düşünce
problemleri varlık probleminden doğar. Fe-
nomenolojinin tasvir metodundan hareket
eden Ülken, olayları tek bir köke indirmek-
sizin her birini kendi orijinalliği içinde ele
alma imkânının fenomenolojik yöntemde
olduğu görüşündedir. Böylece varlığı, insa-
nı, insandaki bilgi ve değeri bu yolla açık-
lamaya çalışır ve karmaşığı basite indir-
gemekten kaçınır. Felsefe tarihinde Saint
Augustine, Pascal, Heidegger, Max Sche-
ler geleneğine bağlıdır. Ona göre felsefe
bilmeye başlar; fakat bilme bütün proble-
mlerin çözümüne yetmez, çünkü bilgi
sınırlıdır. Bu sınırlı oluş, vasıta ve araştı-
rılmaların yetersizliğinden değil söz konusu
problemlerin niteliği gereği araştırmacı-
ya mukavemet etmesinden ileri gelir. Bil-
menin bittiği yerde düşünme başlar. Düş-
ünme varlık âlemine olabildiğince açıl-
mak demektir. Âlem var olanlarla sınırlı-
dır. İnsan var olanların bütün basamakla-
rında yükselse bile sınırlarda kalır ve on-
ları ancak âlem kavramıyla kuşatır. Mut-
lak hakikate ulaşmak için özne-nesne iki-
liğini aşmak gerekir. Fakat bu ikiliği âlem
kavramıyla aşmak mümkün değildir. Bu
durumda aşkın varlık yani mutlak hakikat
(Tanrı) bilme ve düşünme güçlerini aşar.
Aşkın varlığa ancak inanmayla nüfuz edi-
lebilir. İnanmak varlığın birliğine ulaşmak-
tır. Sonuçta hakikate ilimle imanı birleşti-
rerek ulaşılır (*Bilgi ve Değer*, s. 66-67, 211-

213; *Varlık ve Oluş*, s. 106). Böylece Ülken,
bilginin değişken tavrı ve düşüncenin yer-
tersizliği karşısında varlıkların çift kutup-
luluğundan aşkın varlık sayesinde kurtul-
manın mümkün olduğu, aşkın varlıkla da
ancak iman yoluyla temas kurulabileceği
sonucuna varır. Hilmi Ziya Ülken'in felse-
fesinde orijinal sayılabilecek yan burasıdır.

Bilgi ve Değer adlı eserindeki fikirleri-
ne göre bilgi izâfî, sınırlı ve sonludur; mut-
lak ve aşkın varlığa çarparak kırılmaya
mahkûmdur. Fakat bilgi aşkın varlığa yö-
nelmekten de vazgeçemez. Mutlak ve son-
suzun inkârı bir bakıma izâfî ve sonlunun
da inkârı demektir. Mutlakla büsbütün
alâkasını kesen bir felsefe kendi temelini
yikan salt şüphecilikten başka bir şey de-
ğildir. Genellikle bu konudaki yanılığın bilgi-
nin çift kutuplu oluşundan kaynaklanmak-
tadır. Çünkü insan bilgiyi ya özne veya nes-
ne olarak kavıyor, evreni ya zaman ya da
mekân içinde görüyor. Halbuki varlık za-
man-mekân, bilgi özne-nesne bütünüdür.
Bilgiyi hem özne hem nesne olarak kav-
ramanın imkânsızlığı beşerî bir aczdır; bu
yüzden bilgi teorisi varlığı kavrama çaba-
sında insanı çıkmaza götürmektedir. De-
ğer problemini irdelemeden bu çıkmaz-
dan kurtulmak mümkün değildir. İnsan
değerler dünyasında yaşamakta ve değer-
ler hiyerarşisi kurmaktadır. Bütün değer-
ler toplum içinde gelişir. İnsan, iş ve bilgi
sistemleri şeklinde görünen faaliyetlerini
aşkın değerlerle kuşatmadıkça bu değer-
ler temelsiz kalır. Sonuçta her içkin değer
bir aşkın değer tarafından kuşatılır. Baş-
kasının varlığı olmadan ve başkasının var-
lığına dayanmadan hiçbir değerlendirme
yapılamaz. Bu da değer bilgisinin değer
inancı halini alması demektir. Teknik, ah-
lâk, hukuk gibi alanlara dair bütün değer-
lendirmeler inançla tamamlanır. Değer, in-
sanî varlık ve aşkın özneye ilişkili olduğu
için bilginin çift görünümü (dikatomik) aç-
lışından kurtulur. Şuurda bilgi insanı var-
lık önünde alternatiflerle karşı karşıya bı-
raktığı halde değer, bilgi ve sanat onu var-
lığa nüfuz eden diyalektik senteze götü-
rür. Kısacası değer, varlığın çift kutuplu-
ğunu çözemeyen bilgiyi senteze ulaştırarak
bilginin karşı karşıya bıraktığı alter-
natifleri birleştirmeyi sağlar (*Bilgi ve De-
ğer*, s. 165-166).

Ülken'in felsefesinde hâkim düşünce
özne-nesne ikiliğidir. Ülken bilme, düşün-
me ve inanmaya dair fikirlerinin sonucu
olarak inançtan başka bir yolla aşkın varlı-
ğa nüfuz edilemeyeceğine inanır. Ona göre
Gazzâlî'nin kalp gözü, Pascal'ın kalp man-
tığı ve ince görüş, Bergson'un sezgi dediği

Hilmi Ziya
Ülken

ÜLKEN, Hilmi Ziya

güçler imanın keskinleştirdiği yeni görüş yollarıdır. İnsan kimliği bakımından sonludur, sonsuz varlığı yaşayamaz, ancak onu düşünür. Bu düşünce insanî varlığın kendini aşmak için gösterdiği en büyük çabadır. Sonsuza ait düşünceye inanma denir. Sonsuz varlık hakkındaki düşünce bir seçme değildir; aksine sonlu olan varlığın var olanlar üzerindeki düşüncesinden çıkardığı mantık kişiyi sonsuz varlık üzerinde düşünmeye zorlar. İnsanın nesnelere ibaret dünyası âdetta bu aşkın varlık tarafından her yönden kuşatılmıştır. Aşkın varlık olduğu içindir ki insanî varlık şuurlu ve mânevî olabilmektedir. Ahlâkı ve dini mümkün kılan, ruhlar arası iştiraki doğuran aşkın ilişki bulunmasa insanlık ortadan kalkar. Âlem aşkın varlığın tecelli alanıdır. Allah'a iman bilginin tamlığını ve bütünlüğünü sağlar. Bu iman sağladığı bilgi dengesi dışında yalnızca mekanizm, akıl dışı varlık, kör tabiat ve karmaşa vardır. Düşünceden Tanrı kaldırılırsa bilinç, özgürlük ve sorumluluk anlamsız kalır. İnsan aşkın varlığa karşı sorumlu olduğundan kendi kendine ve başka insanlara karşı da sorumludur. İnsanın aşkın varlık önündeki sorumluluğu ona gerçek âleminde kendisini varlıklardan ayıran vicdan özgürlüğünü verir. "İnsan özgürdür" demek, "Sonsuz varlığı düşünebiliyor ve kendi zamanı oluşuna bu şuurla bakabiliyor" demektir (*Felsefeye Giriş*, II, 226-235; *Tarihi Maddeciliğe Reddiye*, s. 51; *Bilgi ve Değer*, s. 390; *Varlık ve Oluş*, s. 415-416). İman sayesinde insan hem güç kazanır hem de başka insanlar ve tabiat üzerindeki egemenliğini sürdürür. Bu egemenliğin ilk adımı arzularına gem vurma şeklinde dinî yasaklarla başlar. Toplumların her döneminde ve her yerde emirler ve yasaklar sisteminin bulunması bundandır. İman insanın kendi kendini aşmasını sağlar, bu da onun özgürlüğünü kazanması demektir. Sonuçta insan inkâr ettiği için değil kabul ettiği için özgür ve büyüktür. Sanat, ahlâk ve din alanında değerlerin yaratıcılığı iman gücünün eseridir. Ancak iman gücü verimliliğini koruyabilmesi için hoşgörüle beraber yürümelidir; hoşgörüsüzlük insan, toplum ve tabiat üzerindeki egemenliği tahakküme dönüştürür. Gerçek ideal maddeden ve hayattan çok mânevî değerlere yönelik idealerdir.

İnsan ve ruh üzerine çözümlenmeler yapılmadan sosyoloji ve felsefe meselelerini açıklamak imkânsızdır. Zira ruhun yokluğunu savunmak bütün gerçekleri inkâr etmek demektir (*Umumi Ruhîyat*, s. 51-

55). Ülken, her şeyin maddeden ibaret olduğu görüşüne karşı fizikçi Heissenberg'den yararlanarak insanlığın bütün başarılarının ruhtan kaynaklandığını savunur. Maddeye değer veren ruhun ona olan aşkıdır. Bedenle ruh birbirinin hem tamamlayıcısı hem karşıtıdır. Bedensiz ruh hayal, maddesiz mâna vehimdir. Felsefenin en büyük problemi ruh-beden ilişkisidir. Ahlâk bu ilişki üzerine kurulabilir. İnsan ruhu ve bedeniyle somut, bölünmez bir bütündür. Bedenle ruhtan sadece birinin eğitimini ön planda tutmak kişilik bütünlüğünün bozulmasına sebep olur. Ruh ihmal ederek yalnız bedeni eğitenler insan yerine makine meydana getirirler (*Aşk Ahlâkı*, s. 13-14). İnsan bir yandan kendi nesnesini tekrarlayıp soyutlaştırır ve fikir haline koyar, diğer yandan kendi benini nesne gibi alıp gözünü kendine çevirir ve iç âlemini kurar. Böylece hayatı, iktisadî, estetik, ahlâkî ve fikrî değerleri oluşturur. Buna içtimaî-ruhî hayatın doğuşu denir. Her şahsiyet dışı dönük yönüyle toplum, içe dönük yönüyle bireydir. Bu sebeple sosyolojinin konusu karşılıklı insan ilişkilerinden ortaya çıkan olaylardır. Fert ve toplum çatışması karşısında ne sosyolojiyi psikolojiye ne psikolojiyi sosyolojiye indirgemek mümkündür. Çünkü fert-toplum ikilisinden kurtulmanın imkânı yoktur. Bedenî değişmelerle ilgili ferdi benlik ve şuura sahip olunduğu gibi sosyal olaylarla ilgili de bir içtimaî bünye ve şuura sahip olunabilir. Toplumda değişen hiçbir şey bulunmasaydı sosyal hâfıza teşekkül etmezdi; aksine toplum sadece değişmelerden ibaret olsaydı çeşitli değişmeler arasında bağlantı kurulamaz, onların aynı topluma ait olduklarını söyleyecek bir benlik bulunmazdı. Her iki halde de toplumun teşekkülü imkânsız kalırdı. Kısacası sosyal bilinç değişmeler arasında sabit kalan kolektif bir varlığın bilincidir. Sosyal bilincin iki özelliği vardır: Hâfıza ve sosyal mantık. Hâfıza mitolojiler, destanlar, tarihler, hâtıralar şeklinde ortaya çıkar. Sosyal mantık ise toplumun dış âleme çevrilmiş objektif görünümü, pratik davranışlarıdır. Buna toplumun teorik ve pratik aklı denebilir. Ülken, bütün toplumların temelinde şuurlu irade ve otoritenin bulunduğu görüşünden hareketle toplumu, "aynı otoriteye itaat eden ve bundan dolayı aynı âdetlere sahip olan insanların meydana getirdiği topluluk" diye tanımlar. Diğer bir tanıma göre toplum maddî ve mânevî olarak insanı kuşatan fiiller, karakterler, inançlar ve değerler sistemidir. Geleneksel görüşün iddia ettiği gibi toplum sözleşmeden doğmamıştır, söz-

leşme toplumun eseridir. Marx ve arkadaşlarının tezlerinin aksine sosyal yapının esaslı alt yapı olayları değildir; çünkü bir ekonomik olay mutlaka bir sosyal kurum içerisinde, yani belirli bir şekil ve siyasî özellik aldığında zaman sosyal bir rol oynar. Toplumda iktisadî, hukukî ve ahlâkî hadiseler birbirinden bağımsız gerçekleşmez; ancak sosyal bir determinizmden ve bunu hazırlayan karşılıklı etkiler silsilesinden söz edilebilir (*Felsefeye Giriş*, II, 48-49; *Sosyoloji Problemleri*, s. 199-201).

Hilmi Ziya Ülken ilk çalışmalarında Aristo'nun varlık tabakaları görüşünün etkisinde kalmış olup sosyolojisinde de bu etki görülür. Ona göre toplumda sosyal işlevler ne kadar farklılaşırsa sınıflar o derece birbirinden ayrılır ve birbirini o ölçüde tamamlar. Sınıflar arasında çatışma kadar bağlanma ve yardımlaşma da vardır. Bu bakımdan toplum sınıftan doğmamıştır, nitekim ilkel toplumlarda sınıf yoktur, ilkel toplumların karmaşılaşmasından sınıf doğmuştur. İnsanları servet, asalet ve bilgi derecesine göre değil ruhun ve ahlâkın kudretine göre mertebelere ayırmak lâzımdır. Gerçek özgürlük ve demokrasi ihtiras ve aşk üzerine kurulmuş mertebeler toplumundan geçer. Amerikanizm ve Bolşevizm'le çocukluk devrini idrak eden medeniyet mertebeler devletiyle olgunluğunu tamamlayacak ve şahsiyetine kavuşacaktır (*Felsefeye Giriş*, II, 48-49). Ülken *Veraset ve Cemiyet* adlı kitabında kalıtımla toplumun etkileşimini tartışır. *Marazi Şuur* ve diğer eserlerinde aynı konu üzerinde durarak toplumdaki etkilerin sonraki kuşaklara geçtiğini, çocuğun daha ana karnındayken biyolojik, sosyolojik ve fizyolojik etkilerle karşı karşıya kaldığını ileri sürer; bu etkilerin ortaya çıkardığı ırka da içtimaî ırk adını verir. Milletler, asırlarca bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini kaybetmiş olsalar bile güçlü bir temele dayanmaktadır, bu temel içtimaî verasettir. Toplumlar, yalnız eğitimle değil aynı zamanda verasetle de bütün yetenekleri nakleden sağlam ve devamlı bir temele sahiptir. Ülken buna potansiyel şahsiyet adını verir (*İçtimaî Doktrinler Tarihi*, s. 246; *Tarihi Maddeciliğe Reddiye*, s. 228).

Ahlâkı meselelerin meselesi olarak gören Hilmi Ziya Ülken'e göre ruhun kudreti olgunlaşmış taşmaya başlayınca ahlâk durumunu alır. Ahlâkın gücü kültürleri hüküm altına alıp toplumlara yön verdiği zaman siyaset doğar. Ruh ancak ahlâkla fiile yönelir ve ahlâk siyasetle tamamlanır. Ahlâklı olmak imanını dünyaya yaymak, ir-

fanını fiil haline koymak demektir; bu ise ruhun kudreti sayesinde mümkündür. Ruhunda kudret, aşk ve cesaret bulunmasının irfanı da olmaz. Ahlâkın son hedefi insanlıktır. Fakat henüz ahlâkın bu yönü her yerde fiile geçmemiştir, insanlık bu hakikatin kabul edilmesiyle gerçekleşecektir. Hakiki siyaset ahlâka, hakiki ahlâk ruhun mertebelerine dayanmalıdır. Ruhun mertebelerinden geçmek psikolojik ve sosyal gelişme demektir. Aşk ahlâkının zaruri sonucu mertebeler toplumdur. Ahlâka dayanmadan ne ilim ne de siyaset meseleleri doğru değerlendirilebilir. Hiçbir meslek erbabını şahsî yeteneklerinden, ahlâkından ayırarak sadece bir işlevi yerine getiren araç gibi düşünmek doğru değildir (Aşk Ahlâkı, s. 133-148). Türk-İslâm kültürü ve düşüncesi üzerinde de çalışan Ülken'e göre Türk kültürü deyince, Orta Asya'da temelleri atılmakla beraber X. yüzyıldan beri Türkiye'de gelişmekte olan kültür anlaşılmalıdır. Türk düşünce hayatı Uzakdoğu'dan Avrupa içlerine kadar yayılmış, üç medeniyet çevresinden geçmiştir. Bu kültür, Orta Asya'dan Anadolu ve Rumeli'ye doğru aralıklarla birkaç yüzyıl süren Türkmen göçlerinden sonra İslâm medeniyeti içinde teşekkül etmiş ve son yüzyılda Batı medeniyetinin etkisiyle hayli değişmiştir. Bu sebeple Türk kültürü İslâm ve Avrupa medeniyetleriyle ilişkisi bakımından incelenebilir (İnsanî Vatanperverlik, s. 18).

Hilmi Ziya Ülken, İslâm felsefesi ve genel olarak İslâm düşüncesi üzerine daha çok Batılı kaynaklardan istifadeyle geniş kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Onun *La pensée de l'Islam* adlı kitabı İsmâîlîlik, kelâm, fıkıh, tasavvuf ve İslâm felsefesini içine alan genel bir İslâm düşüncesi tarihidir. *İslâm Düşüncesi I: İslâm Düşüncesine Giriş* başlıklı kitabında Batılı bilim ve fikir adamlarının İslâm dini hakkındaki değerlendirmeleri, İslâm, Kur'an, İslâm'da inanç ve ibadet esasları, İslâm'da hikmet, ahlâk gibi konular incelenmiş; bazı şarkiyatçıların İslâm diniyle ilgili eleştirileri cevaplandırılmıştır. Ülken'in *İslâm Düşüncesi II: İslâm Felsefesi Tarihi* adlı eseri, ikinci el kaynaklardan yararlanmak suretiyle başlangıçtan Gazzâlî'ye kadar İslâm felsefesi ve filozoflarına dair bilgiler içermektedir. Daha sonra yayımladığı *İslâm Felsefesi: Kaynakları ve Tesirleri: Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru* başlıklı eserinin büyük kısmı yukarıdaki kitaptan faydalanılarak yazılmış olup oradaki konulara Endülüs'te Meşşâî felsefesi, İslâm âleminde yahudi filozofla-

rı, İshrâkîlik, bağımsız filozoflar, tasavvufî felsefe, İslâm âleminde müsbet ilimler, İslâm ilim ve felsefesinin Batı'ya etkisi konuları eklenmiştir. Türkçe'de İslâm felsefesi tarihiyle ilgili kaynakların oldukça kıt olduğu bir dönemde eser özellikle ilâhiyat çevrelerinde geniş ilgi görmüş, uzun yıllar ilâhiyat fakültelerinde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Eserleri. Hilmi Ziya Ülken'in 1350'nin üzerinde telif ve tercüme kitap ve makalesi yayımlanmış olup ayrıca henüz yayımlanamayan eserleri de bulunmaktadır (eserlerinin tam listesi için bk. Sanay, tür.yer.; Vergili, tür.yer.). **Kitapları:** *Umumi Ruhiyat* (İstanbul 1928), *Felsefe Dersleri (Metafizik): Bilgi ve Vücut Nazariyeleri* (İstanbul 1928), *Umumi İctimaiyat* (İstanbul 1931), *Aşk Ahlâkı* (İstanbul 1931, 1958; gözden geçirilmiş ilâveli ve sadeleştirilmiş baskısı, Ankara 1971, İstanbul 1981), *Türk Tefekkür Tarihi* (I-II, İstanbul 1932-1933), *Türk Filozofları Antolojisi* (I, İstanbul 1935), *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* (İstanbul 1935), *Yirminci Asır Filozofları* (İstanbul 1936), *İctimai Doktrinler Tarihi* (İstanbul 1941), *İbn Haldun* (İstanbul 1940, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ile birlikte), *Ziya Gökalp* (İstanbul 1942), *Mantık Tarihi* (İstanbul 1942), *Dini Sosyoloji* (İstanbul 1943), *Sosyoloji (Umumi İctimaiyat*'ın 2. baskısı, İstanbul 1943), *Yahudi Meselesi* (İstanbul 1944), *İslâm Düşüncesi* (İstanbul 1946), *Ahlâk* (İstanbul 1946), *İslâm Medeniyetinde Tercüme ve Tesirleri (Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* adlı kitabın genişletilmiş baskısı, İstanbul 1947), *Millet ve Tarih Şuuru* (İstanbul 1948, 1976), *Tarihi Maddeciliğe Reddiye* (İstanbul 1951, 1963, 1981), *İslâm Düşüncesi I: İslâm Düşüncesine Giriş* (İstanbul 1954), *Sosyoloji Problemleri* (İstanbul 1955), *Dünyada ve Türkiye'de Sosyoloji Öğretimi ve Araştırmaları* (İstanbul 1956), *Veraset ve Cemiyet* (İstanbul 1957), *Felsefeye Giriş I* (Ankara 1957, 1963), *İslâm Düşüncesi II: İslâm Felsefesi Tarihi* (İstanbul 1957), *Felsefeye Giriş II* (Ankara 1958), *Siyasî Partiler ve Sosyalizm* (İstanbul 1963), *Bilgi ve Değer* (Ankara 1965), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (II, İstanbul 1966), *Eğitim Felsefesi* (Ankara 1967), *İslâm Felsefesi: Kaynakları ve Tesirleri: Eski Yunandan Çağdaş Düşünceye Doğru* (Ankara 1967; Konya, ts. [Selçuk Yayını]), *Varlık ve Oluş* (Ankara 1968), *İlim Felsefesi I* (Ankara 1969), *Sosyoloji Sözlüğü* (İstan-

bul 1970), *Toplum Yapısı ve Soya Çekme (Veraset ve Cemiyet*'in değişik baskısı, İstanbul 1972), *Genel Felsefe Dersleri* (Ankara 1972), *İnsanî Vatanperverlik* (İstanbul 1933, *İnsanî Vatanseverlik* adıyla, İstanbul 2007). **Makaleleri:** "Heyecan Hakkında" (*Felsefe ve İctimaiyat Dergisi*, 1/2 [İstanbul 1927], s. 81-101); "Cemiyet ve Marazi Şuur" (*Felsefe Yıllığı*, I [İstanbul 1932], s. 23-128); "Sosyolojinin Mevzuu ve Usulü" (*Sosyoloji Dergisi*, 1/1 [İstanbul 1942], s. 3-168); "İctimai Araştırmalar" (a.g.e., 1/1, s. 271-321); "Hukuk Sosyolojisinin Unsurları" (G. Gurwitch'den tercüme, a.g.e., 1/1, s. 105-170); "İktisadi Sosyoloji" (a.g.e., III [İstanbul 1945-1946], s. 3-103); "Sanat, Düşünce ve İctimai Bünye" (a.g.e., XIII-XIV [İstanbul 1959], s.1-35); "İptidailerde İctimai Bünye ve Din" (a.g.e., s. 26-57). Bazı romanlar da yazar Hilmi Ziya Ülken, Kıvâmüddin Burslan ile birlikte Fârâbî'nin birçok risâlesini Türkçe'ye çevirmiştir (*Dîa*, XII, 158-159).

BİBLİYOGRAFYA :

Hilmi Ziya Ülken, *Umumi Ruhiyat*, İstanbul 1928; a.m.f., *İnsanî Vatanperverlik*, İstanbul 1933; a.m.f., *Türk Tefekkür Tarihi*, İstanbul 1933-34, I-II; a.m.f., *İctimai Doktrinler Tarihi*, İstanbul 1941; a.m.f., *Sosyoloji*, İstanbul 1943; a.m.f., *İslâm Düşüncesi I: İslâm Düşüncesine Giriş*, İstanbul 1954; a.m.f., *Sosyoloji Problemleri*, İstanbul 1955; a.m.f., *Veraset ve Cemiyet*, İstanbul 1957; a.m.f., *İslâm Düşüncesi II: İslâm Felsefesi Tarihi*, İstanbul 1957; a.m.f., *Felsefeye Giriş II*, Ankara 1958; a.m.f., *Felsefeye Giriş I*, Ankara 1963; a.m.f., *Tarihi Maddeciliğe Reddiye*, İstanbul 1963; a.m.f., *Bilgi ve Değer*, Ankara 1965; a.m.f., *Varlık ve Oluş*, Ankara 1968; a.m.f., *Aşk Ahlâkı*, Ankara 1971; a.m.f., *Genel Felsefe Dersleri*, Ankara 1972; Eyyüp Sanay, *Hilmi Ziya Ülken*, Ankara 1991; Ayhan Vergili, *Hilmi Ziya Ülken Kitabı*, İstanbul 2006; S. Hayri Bolay, "Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken", *Diyanet Gazetesi*, Ankara 1 Aralık 1974; Gülseren Artunkal, "Hayatı ve Eserleriyle Babam Ülken", *Sosyoloji Konferansları*, sy. 17, İstanbul 1979, s. 1-8; Erol Güngör, "Hilmi Ziya Ülken için", a.e., s. 153-155; Mehmet Kaplan, "Hilmi Ziya Ülken", a.e., s. 162-164; *Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi*, İstanbul 1987, XIV, 8836-8837; *Büyük Ansiklopedi*, İstanbul 1990, XV, 5657-5658; *ABr.*, XXI, 466-467; İsmail Kara, "Ülken, Hilmi Ziya", *TDEA*, VIII, 485-486.

EYYÜP SANAY

ÜLKÜ

1933-1950 yılları arasında
Ankara'da yayımlanan
halkevleri dergisi.

Ankara Halkevi tarafından Şubat 1933 – Ağustos 1950 tarihleri arasında üç dönem halinde toplam 272 sayı çıkarılmıştır. Bu süreç içinde sayıları yetmiş aşan halkevi